

DE BEVRIJDING

Auteur: Katinka Velthuijs

De Matthäus-Passion splijt de door glas-in-loodruitjes gekleurde ochtendschemer. Luider en luider zingt zij de aria's mee, steeds soepeler rollen de woorden uit haar mond. Als een echo van haar jeugd ligt de tekst in haar geheugen verankerd; er ging geen Goede Vrijdag voorbij zónder. Zeker voor de oorlog, toen iedereen nog gelukkig was. Haar oudere broers en zuster vertelden graag over het zingen aan de vleugel en het optimisme om de wereld te hervormen. Het pianospel van haar moeder kan zij zich herinneren, de vreugde niet. Tytsia komt omhoog van de bank en reikt naar de fles. Het object van haar begeerte wankelt doordat zij in eerste instantie misgrijpt. Nahijgend van de inspanning valt zij terug in de kussens. Zij schenkt haar glas vol en slaat de inhoud achterover. De drank smeert haar keel, maar kan de demonen van een naderende 5 mei niet tot zwijgen brengen.

‘Niet rennen, niet stampen, niet schreeuwen!’ Ze hoort het haar moeder nog zeggen. De grootste zonde was huilen, dat verdroeg haar vader niet. Zij verzon klusjes om haar ouders te ontlasten en kocht cadeautjes voor hen van opgespaard zakgeld. Geen van de attenties kon de zwaarmoedigheid verdrijven, de levenslust was verdwenen. Tot op de dag van vandaag is het haar een raadsel hoe dat kan. Heeft zij wel genoeg haar best gedaan om een goed kind te zijn? Zij houdt de fles op de kop om niets van het troostrijke vocht te verspillen. Het glas raakt niet eens halfvol. Vanaf een foto boven de schouw observeert een man met vlashaar het vloeibare ontbijt. De priemende blik en het hoge voorhoofd zijn duidelijk te zien tussen de vlekken die het portret ontsieren. Tytsia heeft zijn vlassige haar geërfd.

‘Proost, pa!’ Met gesloten ogen leegt zij haar glas. De bittere nasmaak blijft. Waarom kunnen haar kinderen niet evenveel van haar houden als zij van hem? Dat zij hun afkomst verloochenen vanwege een dossier in het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging is een herhaling van onrecht. Wat heeft zij misdaan dat haar eigen vlees en bloed haar afwijst? Zo hoeft het toch niet te gaan! Zij maait de stapels kranten en tijdschriften naast zich omver. De chaos aan haar voeten interesseert haar niet. Het gaat om haar! Om háár! Natuurlijk, zij wist dat het oorlog was. Ze had echter geen idee wat de verstoorde wereldorde betekende. Des te zwaarder viel haar de periode erna. Het huis waar zij was geboren, de school, de padvinderij en de straat vol buurkinderen: haar volledige kinderwereld was weg. Zij was oud genoeg om dát te begrijpen.

Hoe vies voelde zij zich door het onderwijzend personeel en de klasgenootjes die haar behandelden alsof zij een enge ziekte had. Sommige kinderen mochten van hun ouders niet

DE BEVRIJDING

naast haar zitten. ‘Je vader is een landverrader!’ riepen zij, luid genoeg voor iedereen die het wilde horen. Dat was zo’n beetje de hele school. Omdat het volgens haar moeder niet waar was wat ze zeiden, werd het haar verboden om te huilen. ‘Recht je rug en tel je zegeningen!’ resoneert de vermaning gericht tot het kind van destijds. Zij leerde zich te beheersen tegen elke prijs. Er was niemand om over haar gevoelens te praten. Hoe zou het ook? Ieder in het gezin had zijn eigen problemen en die waren allemaal groter dan de hare.

Haar oudste broer Yrek, de helft van een tweeling, heeft zij amper gekend. Hij bezocht een eliteschool in het zuiden van het land en kwam in de vakanties naar huis. Tot hij op een kwade dag niet terugkeerde. Aanvankelijk werden beide broers vermist. Pas maanden na de capitulatie dook Marnyx, de andere helft van de tweeling, op uit een krijgsgevangenenkamp van de Engelsen. Daar was hij vastgezet, omdat hij in de eindfase van de oorlog had moeten meevechten tegen de oprukkende geallieerden. De jongens van de Reichsschule, pubers als Yrek en hij, kregen een geweer in handen gedrukt voor een laatste wanhoopsoffensief. Vol vertrouwen, maar onwetend van wat hun te wachten stond, liepen zij de kanonnen tegemoet. In een dronken bui had Marnyx haar eens opgebiecht hoe hij de Dood had misleid door zich onder de gesneuvelden te verstoppen.

Uit vrees voor het antwoord durfde zij niet te vragen of dat van zijn tweelingbroer tot de lichamen behoorde die hem het leven hadden gered. Gezien het schuldgevoel waar hij sinds zijn terugkeer onder gebukt ging, had dat haar niet verbaasd. Kort na zijn bekentenis sloot hij zich aan bij een praatgroep van de Werkgroep Herkenning. De felbegeerde verlossing had hij niet gevonden in het contact met andere kinderen van Duitsgezinde, door hem aangemerkt als foute, ouders. ‘Toen was ik een levende onder de doden, nu een dode onder de levenden.’ Met die woorden schetste hij zijn naoorlogse bestaan. Alcohol werd zijn beste vriend en inmiddels is ook hij er niet meer. Tytsia herkauwt haar gedachten. Was het werkelijk nodig om met zijn zwakte te koop te lopen? Hun zus Felycia, bijvoorbeeld, was altijd flink.

Zij kwam als eerste naar huis, omdat het gebouw van de meisjesschool in Heythuysen onbruikbaar was geworden door een neergestort vliegtuig. De school maakte maanden later een herstart in Duitsland en op last van hun vader was zij weer vertrokken. Dat moet in het najaar van 1944 zijn geweest. Treue der Fahne, trouw tot het bittere einde. Op haar sterfbed kwamen de herinneringen los aan kinderen in uniform die, terwijl Europa in puin lag, achter de vlag naar de overwinning marcheerden. Zingend over de Endsieg en het komende Derde Rijk. Niemand had hun verteld dat de oorlog al bijna verloren was. Na de capitulatie wachtte haar en de andere gezinsleden de weerzin van een verscheurd land. ‘Er zal in de Nederlandse

DE BEVRIJDING

maatschappij voor hen en hun kinderen geen plaats meer zijn,' zei Koningin Wilhelmina over mensen zoals zij.

Felycia was verpleegster geworden, kinderverpleegkundige. In betere tijden had zij het wellicht tot medisch specialist geschopt of was zij gepromoveerd. Aan intelligentie had het haar niet ontbroken en dat is meer dan van Maximyiaan, kortweg Max, kan worden gezegd. Een schooldiploma had hij niet behaald en na een mislukt huwelijk trok hij zich terug in een woongroep in de Drentse bossen. Afzondering was de enige manier om een leven getekend door gitzwarte depressies en manische hoogtepunten het hoofd te bieden. Hoe het hem zou zijn vergaan als de geschiedenis anders was gelopen weet Tytsia niet zo zeker. Max was een dromer, dus mogelijk was hij in zijn vaders voetsporen getreden en schrijver geworden. Een voortijdig, zelfverkozen levenseinde heeft dat verhinderd.

Het zwaar gehandicapte nakomertje werd na de oorlog geboren, al heeft dat hem weinig gebracht. Hij had dagen achtereen in zijn wiegje gelegen, zonder een kik te geven. Niemand keek naar hem om en ineens was het nieuwe gezinslid verdwenen. Haar moeder hield vol dat zij niet meer dan vijf kinderen had gebaard en door die ontkenning leek het alsof het jongetje nooit had bestaan. Het had niet eens een naam gekregen. Ze vraagt zich dikwijls af wat er van hem was geworden als hij had geleefd, maar kan geen aannemelijk antwoord bedenken. Meer nog dan zichzelf had zij het naamloze kereltje met al zijn beperkingen de vrijheid gegund om te worden wie hij had kunnen zijn. Haar blik gaat naar het portret boven de schouw. Het ligt in de rede dat de jongste van de zes, want dat blijft hij voor haar, alsnog onder zijn afkomst was bezweken.

Tytsia zuigt haar wangen naar binnen. Alles was anders geweest als men haar ouders met meer respect had bejegend. Dan hadden ze niet hoeven uitwijken naar het Franco-Spanje van de jaren vijftig. En had zij, als bakvis, niet in de kost gehoeven bij de notaris om haar school af te maken. Zijn vrouw en hij stonden aan de goede kant van de geschiedenis en gaven haar een warm onthaal. Toch werd zij door eenzaamheid verteerd. De emotie schroeide gelijk een brandmerk in haar ziel vanwege de overtuiging dat alleen beschaamde verwachtingen ouders ertoe brengen om hun kinderen in de steek te laten. Zelfs als zij de fles ondersteboven houdt en schudt komt er geen druppel uit. Ze slingert hem van zich af. Zin om een nieuwe te halen heeft zij niet. Behoeftte aan drank des te meer. Haar ogen speuren de kamer rond; ergens zal toch nog wel een flesje staan?

Een halfje dan? Ook geen restje? Een poging om op te staan mislukt doordat haar benen bezwijken onder haar gewicht. Met een zucht valt zij terug in de bank. Stof dwarrelt omhoog in het strijklicht van de prille morgen. Naast haar wipt de afstandsbediening van de cd-speler

DE BEVRIJDING

op. Hoe onverteerbaar is de gedachte dat het ding zich al die tijd voor haar verscholen hield! Zij schopt naar de berg leesvoer op de grond. Het papier vliegt ritselend in de rondte. De fles rolt over de plankenvloer en komt tegen de rand van het kleed tot stilstand. Tytsia merkt het niet. Haar aandacht gaat uit naar de afstandsbediening. Dankbaar voor de alternatieve remedie tegen de oprukkende demonen drukt zij haar duim op de volumeknop. Net zolang totdat zij de trillingen kan voelen in haar buik.

Waarom moest een bevlogen intellectueel zo nodig worden gestraft met gevangenneming en een publicatieverbod? Omdat hij zijn overtuiging verkoos boven de gangbare opvattingen over het landsbestuur? Rechters en recensenten lieten zich leiden door rancune en zie hoe het de wereld is vergaan. Hun antipathie heeft het momentum voor verandering verkwanseld. Zij kruist haar armen voor haar borst. De dramatische melodielijnen van de passiemuziek strelen het gehoor en tergen tegelijkertijd haar gemoed; onbegrip is het lot van grote geesten. ‘Ik heb je niet nogmaals teleurgesteld, hè pa?’ Zij heeft zijn verhaal op schrift gesteld als tegenwicht voor de dwaling van de rechterlijke macht. Om de waarheid te ontsluiten voor het nageslacht krijgen alle kleinkinderen een kopie van het werkje cadeau voor hun verjaardag.

Haar handen omklemmen haar bovenarmen, alsof zij zichzelf knuffelt. Nederland heeft haar vader verraden door hem strafrechtelijk te vervolgen voor zijn idealen. Nu, tachtig jaar na dato, doen de kinderen hetzelfde met haar door de omgekeerde voorstelling van zaken in het CABR-dossier tot waarheid te verheffen en zich achter de beschuldiging van collaboratie te scharen. Zij wiegt heen en weer, haar schouders schokken. Wat valt er dan te vieren? Haar mond gaat open om ruimte te geven aan een geluid dat opwelt uit het diepst van haar wezen. De schreeuw verandert in een erbarmelijk snikken. Vanboven de schouw gebiedt de man met het vlassige haar zijn dochter te bedaren, maar eenmaal ontketend is de tranenvloed niet meer te stelpen.